

S Z E M L E

A KÖLTÉSZET ÉS A FILOZÓFIA INTERAKCIÓI
Jovan Hristić: *Poezija i filozofija*, Matica srpska, 1964.

A költészet és a filozófia reláció-problémáiról szólva, a kritikus számos előítélettel találkozik, amelyeket e reláció elemzésekor, a viszonyulások és egymásra hatások definiálásakor le kell küzdenie. Ezek az előítéletek nem veszélytelenek, sokszor jelentettek már általánosan tisztelt szabályt és törvényt, és nemegyszer elismert gondolkodók és alkotók hirdették és fejlesztették tovább őket. Napjainkban például, amikor a pozitív logikai analízis a filozófiában egyre inkább afirmálja magát, tanúi vagyunk egy szemléletnek, amely szerint a filozófia jelentős része nem tartozik szorosan a filozófia kereteibe, mert túlságosan literáris, inkább irodalom, mert nem eléggé egzakt, illetve „tudományos”. Ez az álláspont már eleve lehetetlenné tesz minden termékeny dialógust a költő és a filozófus, a költészet és a filozófia között. „Liberálisabb” az a szempont, amely elismeri a filozófia inspiráló szerepét az alkotásban (például Bergson-Proust), de az interakció esetlegessége már nem kerülhet szóba. Ám egyetlen példa, Heidegger példája ezzel ellentétes adatokat szolgáltat. Heidegger filozófiájára lényegesen hatott Hölderlin költészete, és valószínűleg e költészet nélkül Heidegger más irányban fejlődött volna. Van más típusú példa is, amikor az interakció egy emberben érvényesül. Sartre útja e tekintetben figyelemre méltó. Sokan úgy vélik, hogy Sartre irodalmi alkotásai csak filozófiai gondolatainak illusztrációi. Ez a nézet az irodalmi alkotásban csak tárgyyszerű dolgot lát, amely egy történelmi perspektívában képtelen intellektuális akcióra és evolúcióra. Amint azonban en-

nek az ellenkezőjét feltételezzük, világossá válik, hogy Sartre esetében az irodalmi és az emocionális tapasztalatok hatással voltak intellektuális-rationális kutatásaira, tehát filozófiai gondolataira. (Bár meg kell jegyezni, hogy a számtalan hipotetikus áttétel miatt abszurd dolog lenne a pontos mértékeket kutatni.)

Hristić egyik esszéjében még ennél az elemzésnél is tovább megy, és kimutatja, hogy a pozitív logikai analízis hívei is nemegyszer a képnél, a metaforánál, a költészetnél kötnek ki, tehát a végig következetes logika megtagadja önmagát.

Ugyanakkor a filozófia igazságainak univerzalizálása is kétségbevonható. Az ember ma már nem hisz a filozófiának annyira, mint régen, mert kitűnt, hogy a filozófiának az emberi Lét és Lényeg legfontosabb kérdéseire adott válaszai nem annyira univerzálisak, igazak és abszolútak, mint amilyenek valamikor tűntek. Lényegében ingott meg a filozófia emersoni pontja. Camus például ezt a gondolatot így fejezte ki: „És végül arra tanít ön, hogy ez a varázslatos tarka világ atomokból áll, amely pedig elektronokból tevődik össze. Ez mind jó, és én várom a folytatást. Ám ön egy láthatatlan planetáris rendszerről szól, ahol az elektronok egy központ körül keringnek. A világot képpel magyarázza. Ekkor én elismerem, hogy ön elérkezett a költészetig... Így tudomány hipotézissel zárul, a sok luciditás metaforával, a bizonytalanság műalkotással.” Ha a gondolatmenet igazolásául csak relatív értékeket ismerünk el, akkor ez a relativitás saját értékeivel az emberiség létében állandó, ezért az ilyen kérdésfeltevés mindig aktuális, minden befejezett érték ellenére is. És pontosan emiatt az aktualitás miatt a filozófusnak, „az általánoság specialistájának” el kell hagynia az imaginarius emersoni pontot (a normatív értékeket), és számolnia kell a konkrét akcióval. Ekkor találkozik a filozófia a költészet konkrétumaival.

Az előbbi konstellációk következtében azonban a költészet területén is számos álkritérium alakult ki. Most nem arra az elnyűtt gondolatra célunk, amely szerint „a filozófiai momentum a költészetben káros és zavaró”, hanem arra a pascali axiómára, amely szerint az értelem nem számolhat mindig a szív törekvéseivel. Ebből a belső emberi kontradikcióból vezetik le sokan a költészeti álkritériumokat, például az intimitás, poétikusság stb. Ez a tézis elsősorban alapjaiban téves, mert sem az értelem, sem az érzelem nem esztétikai kategória. Ám ezek a kritériumok mégis fennállnak és hatékonyak. Hristić a Sterija-Rakić összehasonlításában mutatja ki, hogy Rakićot sokáig jelentősebbnek tartották, mert közvetlenebb, mint Sterija. Ezek a kritériumok nem számol-

tak azzal, hogy a közvetlenség döntő szerepet akkor kaphat, amikor már saját magát is tagadja, és univerzális értéket nyer. Éppen e dialektikus analízis hiánya miatt a költészet olyan fegyverekre áhítozott, amelyek önmagukban nem kellettek senkinek: a fegyverekért való harc ennél az előnynél fogva inferiális volt, a költészet pedig passzívvá vált. Ezért állapítja meg Hristić, hogy a „költészetnek olyan tárgyalási módra van szüksége, mint a filozófiának”.

A könyv egyik lényeges mottója, hogy nem a szív és az értelem összebékítéséről, koegzisztenciájáról van szó, hanem a kettő totális funkciójáról. Hristić magáénak vallja azt az elioti tézist, amely szerint minden precíz érzélem intellektuális megfogalmazásra törekszik, és ugyanígy minden precíz gondolat érzelmi megfogalmazást követel magának, mert a precíz gondolat nemcsak kifejez, hanem kötelez is, és ezért nem lehet egyoldalú, önmagában való. Ezért „a logika és a között, amely még a logikán kívül van, megjelenik a metafora”. Ez az a pillanatnyi helyzet, amikor a két törekvés szintetizálódik, és ez a pillanat a korszerű intellektuális költészet pillanata.

Hristić könyvének konkrét elemzéseiben ezeket a téziseket próbálja bizonyítani. A Sterija- és a Kostić-esszéikben következetes marad nézeteihez, míg a Matić-írásokban a szintézis nem sikerül, a törekvés az érzélem javára dől el. Írásaiban sokkal több az impresszionista vonás. Ez azonban nem ingatja meg az egész kötet értékét, amelynek fő jellemzője, hogy szintetizálva az értelmi és érzelmi tapasztalatokat, a költészet nagyobb intellektuális funkcióját követeli meg. Ezek után Hristić könyvéből világos, hogy a alkotói ideálja egy bizonyos új klasszicizmus lenne, amely legjobban affirmálhatná a fent említett totális igényt. Ez a könyvnek egy külön alkotói gyakorlata, amely Hristić drámáiban, de főleg verseiben különben is előbukkan.

(VL)